

דבר המערכת

לית מאן דפליג שלמידה מתרחשת במהלך כל החיים; חלקה ממוסגרת במערכת הפורמלית, למשל בתי הספר או המוסדות להשכלה גבוהה על מגוניהם. אחד המאפיינים של למידה הוא העברה מתוכנת של חומרי למידה, ידע ומידע מובנה. במקביל אנו מוצאים את המערכת הבלתי-פורמלית, שדרגות החופש שלה גבוהות יותר, והיא מלווה את המערכת הפורמלית ומשתלבת בה. קיימת גם למידה מזדמנת המתרחשת כל הזמן, בכל הזדמנות, והיא מלווה אותנו לאורך חיינו.

ניתן לראות בקהילות למידה מקצועיות ביטוי לעידוד ולהבניית הלמידה המזדמנת על ידי בעלי העניין בעצמם. להבניה הזאת אין מתכון אחד, היא רב-ממדית וביטויים שונים לה. גיליון זה נותן לנו הזדמנות לפרוש יריעה רחבה על הפעילות המגוונת של קהילות למידה מקצועיות.

העורך

דבר העורכת-אורחת

רות זוזובסקי

לאחרונה הולכת וגוברת פעילותן של קהילות למידה מקצועיות של מורי מורים במכללות שונות להכשרת מורים בישראל, ומתחזקת ההכרה בתרומתן לפיתוח המקצועי של סגליהן. גיליון זה מיועד לחשוף את פעילותן המרובה של קהילות למידה מקצועיות במכללות שונות ובמכון מופ"ת. את המאמרים המופיעים בגיליון כתבו חברי סגל במכללות להכשרת מורים שהשתתפו בקהילות למידה מקצועיות והיו מעורבים במחקר אחר פעילותן. שני המאמרים הראשונים מהווים תשתית מושגית ותיאורטית לשאר המאמרים המתארים את פעילותן של קהילות למידה קיימות של מורי מורים.

המאמר הפותח של פרופ' רות זוזובסקי, "קהילות למידה מקצועיות של מורים ומורי מורים: הגדרות, יעדים, מאפיינים, דגמים וסוגי פעילות" מציע תשתית מושגית למונח "קהילות למידה מקצועיות" של מורים בכלל ושל מורי מורים בפרט. המאמר קושר את פעילותן של קהילות הלמידה המקצועיות לנושא הפיתוח המקצועי של המורים ולמגמות אפיסטמולוגיות הקשורות בידע אנשי המעשה. במאמר מובאות הגדרות שונות שניתנו לקהילות למידה מקצועיות, מוצגים יעדים שהקהילות ממלאות, ומתוארים מאפיינים ודגמים ארגוניים וסוגי פעילות המתקיימים בקהילות. המאמר מסתיים בקישור הנאמר על קהילות למידה של מורים לתיאור ומחקר של קהילות למידה מקצועיות של מורי מורים, שהוא נושא הגיליון.

במאמרה של פרופ' מיכל צלרמאיר, "קהילות לומדות של מורי מורים בראי התיאוריה החברתית-תרבותית", מובא הבסיס התיאורטי לפעילותן של קהילות לומדות על גלגוליו השונים. תחילה מתוארת "תיאוריית הלמידה החברתית-תרבותית" מבית מדרשו של לב ויגוצקי, המעמידה בבסיס הלמידה את האינטראקציות החברתיות שבין הלומד והמורה. בהמשך מוצגת "תיאוריית הפעילות" של לאונטייב, המדגישה את הקשר שבין פעילות אנושית מכוונת מטרה למצבים התרבותיים-חברתיים וההיסטוריים שבהם הפעילות הזו מתבצעת. בסוף המאמר מוצגת "תיאוריית הפעילות המשותפת" של החוקר הפיני אנגסטרם, המציע מערך של יחסי גומלין המאפיינים פעילות משותפת בקהילה לומדת, ומובאים תיאוריהם של החוקרים ג'ין לב ואטיין ונגר על אודות הלמידה המתרחשת תוך כדי חניכה והשתתפות בקהילות עשייה. המאמר התיאורטי מסתיים בתיאור שתי קהילות למידה שהתפתחו בישראל בהשראת קהילות העשייה שתיאר אטיין ונגר.

קבוצת המאמרים הבאה עוסקת ישירות בתיאורי קהילות למידה מקצועיות של מורי מורים ובהקשר שבו הן פועלות. רוב המאמרים עוסקים בתיאור קהילות תוך-מוסדיות, דהיינו קהילות המתקיימות במוסד אחד, ורק המאמר האחרון מתאר קהילת למידה בין-מוסדית שמשתתפים בה נציגים ממוסדות שונים.

מאמרם של ד"ר לינור הדר וד"ר דוד ברודי, "למידת מורי מורים בקהילות למידה מקצועיות: משמעות המודל התוך-מוסדי", הינו הראשון המציג קהילות למידה מקצועיות שפועלות במסגרת המודל התוך-מוסדי. במאמר מוצגות שבע קהילות למידה מעורבות של מורי מורים מחוגים שונים שפעלו במהלך שבע שנים במכללה אחת להכשרת מורים. קהילות אלו נועדו לעודד את מורי המורים לקדם שימוש בחשיבה מסדר גבוה בקורסים שהם מלמדים. במחקר שבוצע בכלים איכותניים נבחנה תרומת ההשתתפות בקהילה תוך-מוסדית לפיתוח המקצועי האישי של משתתפיה, ובמקביל נבחנה תרומתה למוסד כולו. ממצאי המחקר מראים את התרומה האישית שלה זכו אנשי הסגל שהשתתפו במפגשי הקהילות, אשר באה לידי ביטוי בחיזוק תחושת השייכות שלהם למוסד ההכשרה, בשבירת תחושת הבדידות ובבניית ביטחון עצמי ביכולתם ליישם חדשנות פדגוגית. נוסף על כך ממצאי המחקר מורים על פיתוח תחושת אחריות קולקטיבית בקרב חברי הסגל במוסד ועל היווצרות אמירה אחידה - "קול אחד" מכללתי - החשובה מאוד להצלחת הארגון ולהפיכתו לארגון לומד.

מאמרם של פרופ' רות זוזובסקי, ד"ר אירית לוי-פלדמן וד"ר ניר מיכאלי, "קהילות למידה של מורים ומורי מורים - אסטרטגיה לקידום יכולת אקדמית של יחידים ושל מוסדות להכשרת מורים", עוסק אף הוא בקהילות למידה תוך-מוסדיות. המאמר מתמקד בפעילותן של שתי-עשרה קהילות למידה שהוקמו בזו אחר זו ושפעלו במהלך שלוש שנים במכללה אחת, ובוחר את השפעתן על פיתוח יכולת מחקרית אקדמית הן של חברי הסגל שהשתתפו במפגשיהן והן של המוסד בכללותו. יעד זה של פעילות קהילות מבטא את מצוקת המוסדות האקדמיים להכשרת מורים עקב תהליך האקדמיזציה שעברו, אשר חייב את חברי הסגל לעסוק במחקר בנוסף להוראה. יכולת אקדמית

הוגדרה כמכפלה של שלושה מרכיבים: הזדמנות לעשיית מחקר, מומחיות ומוטיבציה לעסוק במחקר. קהילות הלמידה בהקשר זה נתפסות כ"הזדמנות לעריכת מחקר". ממצאי המחקר שליווה את פעילות הקהילות מראים שההשתתפות בקהילות תרמה לשיפור איכות הכתיבה האקדמית של משתתפיהן, לפיתוח יחסים בין-אישיים ולתחושת השתייכות לקהילה ולמוסד. דווקא היעד המרכזי של גיבוש זהות חקרנית של חברי הסגל שהשתתפו במפגשי הקהילות לא הושג. אלו המשיכו לתפוס את תפקידם העיקרי כמורים וכמחנכים. ברמה המכללתית הושג היעד של טיפוח והעשרת השיח האינטלקטואלי-אקדמי במכללה, וחלה עלייה במספר הפרסומים האקדמיים של חברי הסגל. ההפעלה הבו-זמנית של הקהילות השונות הטביעה חותם כללי על האווירה ששררה במוסד, ושינתה אותו ממקום עבודה שהתקיימה בו פעילות מחלקתית מבודדת למרחב שהתקיימה בו פעילות שיתופית בעלת גוון מערכתית. ממצאים אלו מצדיקים, לדעת כותבי המאמר, את אימוץ פרויקט קהילות הלמידה המקצועיות התוך-מוסדיות כאסטרטגיה לפיתוח מקצועי אקדמי של מורי מורים גם במכללות אחרות בישראל.

המאמר של פרופ' אילנה אלקד-להמן, "מועדון הספרים של לוינסקי": סיפורה של קהילה לומדת", מתאר אף הוא פעילות של קהילת למידה מקצועית של מורי מורים הפועלת בדגם התוך-מוסדי. קהילה זו פעלה ועדיין פועלת במתכונת של מועדון ספרים ומוגדרת כקהילה פרשנית, כמרחב שבו מחפשים וקובעים משמעות לטקסט הנקרא. אף שקריאה נתפסת כפעילות אישית ואינטימית, היא מחייבת גם אינטראקציה חברתית, ומועדון הקריאה הוא ביטוי מובהק לאופי חברתי של פעילות הקריאה. מועדון הספרים המתואר במאמר מתכתב עם אחד הטיפוסים של קהילות למידה, אלו המכוננות קהילות שיח. עיקר הפעילות המתרחשת בו נסובה סביב קריאה ובניית פרשנות ספרותית לנקרא. באמצעות גישה פנומנולוגית ניתחה המחברת נתונים שנאספו מתצפיות ומראיונות. אלו אפשרו להתחקות אחר הפעילות הפרשנית שהתרחשה במפגשי המועדון. במפגשים אלו ביססו החברים במועדון אורח חיים שבו לקריאת ספרים ולהתעדנות בלתי פוסקת יש מקום מרכזי בהווייתם האישית. השיח שליווה את הקריאה ייצר ידע חדש ושימש מנוף לקידום אקדמי של החברים.

גם מאמרם של ד"ר מירב אסף, ד"ר אמנון גלסנר, ד"ר בתיה רייכמן וד"ר סמדר תובל, "הייחוד שבביחד: התבוננות אוטואתנוגרפית-שיתופית במקומן של קהילות עמיתים בחייהם של מכשירי מורים" מתאר קהילה תוך-מוסדית. הכותבים השתתפו בעצמם בקהילה שבה כתבו והציגו את סיפורי התפתחותם המקצועית והאישית כמורי מורים תוך התייחסות לקהילות הלמידה המקצועיות שבהן השתתפו. הדיון והניתוח של סיפוריהם ושכתובם מחדש היו הפעילות המרכזית במפגשי הקהילה. במפגשים אלו נחשף הקשר בין הביוגרפיה האישית של המשתתפים לבחירתם להשתתף בקהילות למידה מקצועיות במהלך הקריירה שלהם. התבררה אחידות במניעים שהביאו לכך: חיפוש אחר תחושת השתייכות, קידום מיומנויות מחקר, שיפור עשייה, הובלת שינויים והתקדמות בקריירה. ניתוח יומני המשתתפים העלה גם את תרומת ההשתתפות בקהילות הלמידה לגיבוש זהות מקצועית המצדדת בעבודה שיתופית.

מחברי המאמר מסכימים שכאשר העדפה לעבודה שיתופית במסגרת קהילות למידה מנוסחת מפורשות בחזון המכללה ומוטמעת במבנה האירגוני שלה, יש בכך משום תמיכה בכיוון זה של פיתוח מקצועי.

מאמרו של ד"ר עינת גוברמן, פרופ' אורית אבידב אונגר, ד"ר אורית דהן, רותי סרלין, פרופ' דיצה משכית וד"ר רבקה רייכנברג, "למידה מרחיבה" בקהילות מקצועיות בין-מוסדיות המשותפות למורי מורים ולקובעי מדיניות" הוא המאמר היחיד בגיליון המתאר קהילות למידה מקצועיות בין-מוסדיות של מורי מורים. הקהילות שתוארו הן פורומים שפועלים במסגרת מכון מופ"ת. בפורומים משתתפים מורים במכללות שבנוסף לתפקידם כמורי מורים ממלאים גם תפקידים ניהוליים, ומשתתפים בהם גם בעלי תפקידים במשרד החינוך. כל אחד מהפורומים מארח בעלי תפקידים דומים, ובכך הוא מהווה במה למפגש בין קובעי מדיניות ובעלי עניין בנושאים שונים הקשורים להכשרת מורים הפועלים הן ברמה המוסדית והן ברמה הארצית. חלק גדול מהמאמר מוקדש לבירור הדמיון שבין פעילות הפורומים לפעילות קהילות למידה מקצועיות של מורי מורים. נמצא שבפורומים מתקיימים רבים ממאפייני קהילות הלמידה המקצועיות. בנוסף לכך התברר שבכל הפורומים שנחקרו התרחשו תהליכים של למידה מרחיבה, שעיקרה יצירת ידע חדש ולא התמקדות ברכישת ידע קודם. לדעת הכותבות, תהליכים אלו נבעו בין השאר מעצם היותם של הפורומים קהילות בין-מוסדיות שבהן נחצים גבולות ארגוניים, וניתנת אפשרות לבחינת חלופות למצבים קיימים ולתיאומים עם בעלי עניין המאפשרים הוצאה לפועל של שינויים חינוכיים. שלושת הפורומים המתוארים במאמר נחשבים לקהילות למידה מקצועיות שהגיעו ללמידה מרחיבה בזכות חזון משותף ועבודה משותפת של בעלי עניין רלוונטיים, ולכולם הייתה תרומה בקביעת מדיניות חינוכית.

בהביאנו לקט ראשון של ניסיונות לייזום ולהפעלה של קהילות למידה מקצועיות של מורי מורים במכללות להוראה בישראל, אנו מספקים לקובעי מדיניות עדויות לפרקטיקה חדשה מוצלחת והמלצה לקדם אסטרטגיה זו כמדיניות ראויה לפיתוח מקצועי של מורי מורים במוסדות להכשרת מורים.